
UVODNIK

Včasih se človeku zazdi, da vse silne družbene spremembe v katerih bolj ali manj prostovoljno sodelujemo, pravzaprav še najbolj od vsega spreminjajo naš pogled, naše opazovanje sveta oz. družbe. Zaradi tega je vtis novosti oz. drugačnosti še toliko bolj temeljit. Ko s časom zaznamo premik lastnega zornega kota, se begajoča slika nekoliko umiri in znova se pojavijo stara vprašanja, le v drugačni perspektivi. Toda, kdor se spozna na optiko ve, da tudi sprememba zornega kota lahko radikalno spremeni podobo.

Klasična sociološka tema - **vprašanje družbene nenakosti** se nam v novih razmerah "razvite" (post)modernistične diferenciranosti tako pojavlja v še ne videnih raznolikih oblikah, ki jih ni enostavno interpretacijsko zgrabiti. Prav zaradi tega nastaja vtis, da opisovanje in pojasnjevanje vedno bolj kompleksnih družbenih stanj prehiteva (post)modernistično samorefleksijo.

Tudi v manj razvitih modernih družbah je opisovanje, ki temelji na "povprečjih" oz. ugotavljanju prevladujočih skupin in trendov, vse manj natančno. Pogosto na ta način nastajajo prav zavajajoče poenostavitve. Domala nemogoče je identificirati "realno večinskost", tj. kategorijo, ki naj bi določala referenčno orientacijsko izhodišče v družbi. Moderne družbe navidezno in dejansko razpadajo na težko pregledno množico podenot, z netransparentnimi medsebojnimi povezavami. Srednji sloj, ki je desetletja zagotavljal normativne standarde, se tanjša. Absolutne večine že dolgo ni več, težave povzroča že iskanje oz. ugotavljanje relativne večinskosti.

Skratka, kompleksnost modernih družb dosega raven, ko **orientacija na osnovi "večinskosti" postaja vse manj zanesljiva** in zato tudi vse bolj zavajajoča. Nastajanje manjšinske družbe zahteva nove, občutljivejše instrumente in tankočutnejše dojetanje, ki je sposobno zaznavati **množenje raznolikosti potreb, interesov in vzpostavljanje novih, fluidnih struktur.**

Eden temeljnih problemov je torej, **kako na novo "umeriti" kategorialni aparat**, da bo sposoben ustrezneje opisovati dinamične in zato težko ulovljive strukturne spremembe. To vprašanje zahteva teoretsko pogumne in ambiciozne pristope, ki so sposobni zamenjati že nekoliko rjaveče tradicionalne koncepte in na ustrežnejši način opisovati ter razlagati vznikanje vedno novih družbenih manjšin.

V začetku devetdesetih je v Evropi pritegnil precej pozornosti koncept **socialne izključenosti**, ki se navezuje na strukturne spremembe v sodobnih družbah, npr. pojav nove revščine, novih marginaliziranih skupin, (ne)uspešnost obstoječih socialnih politik, vprašanje socialnih pravic oz. socialnega državljanstva. Nov koncept "družbenega izključevanja" družbene skupine razporeja horizontalno, v večji ali manjši oddaljenosti od središčnih pozicij. Na ta način dobimo širok razpon "insiderjev in outsiderjev" oz. številne manjšinske skupine, ki so bolj ali manj dominantne oz. bolj ali manj marginalne. V tem smislu lahko govorimo o tem, da sodobne družbe sestavljajo pravzaprav manjšine, oz. da na ta način nastaja manjšinska družba.

Ta koncept se je zlasti v formalno institucionalni rabi v Evropski uniji relativno hitro uveljavil. Zato se je pri refleksno kritičnih interpretih takoj pojavil ugovor, da je glavni učinek tourstnih "prenov" zgolj ali predvsem relativizacija še vedno problematičnih odnosov družbene ne/enakosti. Takšni ugovori verjetno res niso povsem brez osnove, ali kot pravi P. Abrahamson, pogosto se primeri, da gre pri na videzno inventivnih pristopih zgolj za "**staro vino v novih steklenicah**". Vendar, čeprav skepsa in previdnost nista odveč, je konceptualna inovativnost pri opisovanju aktualnih družbenih razmer potrebna in dobrodošla, kajti tudi "pretakanje" (tj. prenova oblike) lahko prispeva k razjasnitvi slike.

To velja tako za razvite moderne družbe, ki prehajajo v postmoderno kot tudi za bivše socialistične družbe. Pravzaprav gre v obeh primerih za tranzicijske družbe, kjer se srečujemo s težavami zaradi zastarelosti interpretativnih

orodij. V obeh primerih udomačene in utrjene, tj. klasične kategorije ne zmorejo več ustrezno opisovati vse bolj fragmentirane družbene dinamike. Večkrat se v tej zvezi govori o **transformaciji klasičnih hierarhij v postmoderna omrežja**. Prav lahko si je predstavljati, da radikalne spremembe povzročajo obilo težav, zmede in celo zagat, ki se na teoretski ravni kažejo kot raziskovalno intrigantna vprašanja, na ravni družbene realnosti pa kot dogajanja, ki dramatično spreminjajo usode mnogih posameznikov in celotnih družbenih skupin. Z izdiferenciranjem številnih manjšinskih skupin se povečuje družbena kompleksnost in sorazmerno s tem seveda tudi težavnost pri razpoznavanju odnosov med novimi strukturami. Povsem očitno narašča tudi zahtevnost upravljanja oz. uravnavanja vse bolj kompleksnih procesov in situacij. Zanašanje na samodejnost urejevalske logike je na teoretični ravni vsekakor intrigantno, v konkretnem družbenem življenju pa lahko tudi precej travmatično.

Položaj novih manjšinskih skupin je lahko neugoden tudi zaradi tega, ker imajo (tradicionalne) **formalne družbene institucije različno sposobnost sprejemanja novosti**, npr. novih in tudi že nekoliko "starejših" manjšin. Tako lahko preti nevarnost zaradi precenjenih integrativnih kapacitet oz. zmožnosti "postmodernih" družb. Deli družbe so morebiti res sposobni postmoderne fleksibilnosti, oz. prožnega preoblikovanja, nekateri pa se prav gotovo (še) niso sposobni brez škode prilagoditvi dinamičnim spremembam, ki spodjedajo "tradicionalne" strukture in orientacijske točke.

Slovenska družba s precej intenzivno tranzicijsko dinamiko v tem pogledu seveda ni izjema. Prav obratno, tranzicijski procesi neizbežno sprožajo nova razmerja oz. nova razmejevanja, **nove razporeditve od središčnosti do obrobnosti**. Pravzaprav je to prestrukturiranje ena osnovnih značilnosti tranzicije. Čeprav se družba načeloma sicer odpira navzven in navznoter, številni analitiki ugotavljajo, da se poleg novih elit pojavljajo tudi "novi marginalci", tj. nove robne skupine, ki se navkljub načeloma odprtim

mobilnostnim in promocijskim kanalom, pri svojih poizkusih "središčenja" soočajo z orientacijskimi težavami, lahko pa tudi z ovirami, ki so posledica dolge reakcijske dobe formaliziranih sistemskih struktur. Relativno težo problema v naših konkretnih tranzicijskih razmerah povečuje svojevrstna tranzicijska **divergentna optika**, škileč pogled, ki je hkrati uperjen v preteklost in prihodnost, ob tem pa mu iz obzorja uide sedanjost. Skratka, tranzicijske družbe, ki se trudijo napredovati iz "socializma v kapitalizem", so nekako "slabovidne" pri opazovanju sedanjosti. Ustvarjajo se predstave, kot bi temna (socialistična) preteklost neposredno prehajala v svetlo (evropsko) prihodnost. Zaradi tega je smiselna korekcija optike, oz. predvsem izostritev in nastavitev pogleda v sedanjost.

Družboslovne razprave tokrat največ prostora namenjajo kritični presoji "starih novih" konceptov, ki jih ponuja sociološka produkcija v družbah "visoke moderne" in ki so velikokrat avtomatično prevzeti kot najbolj primerni tudi za opisovanje naših aktualnih družbenih stanj. Avtorice in avtorji spekter "standardnih" obravnav družbene neenakosti razširjajo z **novimi temami in seveda tudi novimi koncepti**, in na ta način preverjajo, ali so morebiti uspešnejši pri opisovanju in interpretaciji novih, fluidnejših in zato spolzkih, tj. težje "ulovljivih" oblik deprivilegiraniosti.

Čeprav se zdi, da obstaja dokajšne soglasje o tem, da se družbene neenakosti ni mogoče več lotevati zgolj s starimi, klasičnimi koncepti, na način, ki je družbeni korpus razrezal na različne vertikalno oz. hierarhično razporejene rezine, plasti, sloje, razrede pa je močan tudi vtis, da je osnovna ideja nedorečena oz. celo nekonsistentna. Razlogov za to prostodušno priznanje je precej, glavni pa je prav gotovo v tem, da pri razpravljanju o družbeni neenakosti v novih tranzicijskih ali če hočete postmodernih pogojih drugače skoraj ne more biti. Čas velikih, (preveč) lepo zaokroženih konceptov in teorij je mimo, ukvarjati se moramo z vedno težje pregledno množico naglo menjavajočih vtisov in podob.

Ena od nevarnosti nastajajočega družbenega kalejdoskpa pa je prevelik relativizem oz. težavnost razločevanja manj in bolj pomembnih vtisov in podob.

Glasna skepsa ali je nov pristop sploh razločivo drugačen od klasičnega stratifikacijskega ali gre res za "novo vino ali pa le za nove steklenice", je torej povsem na mestu. Kljub temu se zdi novi koncept, ki opisuje družbo z dihotomijo "družbena izključenost/vključenost" produktiven in vreden pozornosti, ker je bolj inkluziven, tj. v precejšni meri razširja spekter opazovanja na vedno številčnejše in zato nujno tudi manjšinske skupine, ki sicer sploh niso opazne ali pa so znotraj klasičnih stratifikacijskih pristopov vsaj manj vidne.

Začetno besedilo (**Mirjana Ule**) nazorno pokaže, kako drugačen zorni kot odkriva "nova dejstva" oz. kreativne potenciale marginaliziranih manjšin. Manjšinskost je s te perspektive lahko tudi prednost, ker manjšinski status sili v produktivno "nadkompenzacijo". Tekst (**Tineta Stanovnik**), o kazalcih revščine (pri nas in v EU) podpira tezo, da gre pri "novem" konceptu "socialna izključenost" in "starih" oz. klasičnih socialno ekonomskih analizah revščine praktično za eno in isto stvar. Sledijo razprave o dez/integraciji različnih starostnih skupin (**Tanja Renner, Ida Hojnik**), manjšinskih življenjskih slogih, neenakih možnosti spolov (**Alenka Švab, Nataša Velikonja**), ne/dostopnosti formalno zagotovljenih storitev socialne države na področju zdravstvenega (**Matjaž Hanžek**) in stanovanjskega podsistema (**Srna Mandič**). Tematski del revije zaključujeta teksta o množičnih medijih in manjšinah (**Peter Stankovič**) in o virtualni demokraciji kot tehnologiji, ki potencialno omogoča množično sodelovanje pri odločanju (**Franč Trček**). Nabor tekstov seveda ne izčrpa vseh možnih pogledov oz. tem, vendar pa je dovolj reprezentativen, da spodbuja k inovativnemu razmišljanju o klasičnih socioloških uprašanjih. V nadaljevanju objavljamo tudi pregledno besedilo (**Andreje Črnak Meglič in Maje Vojnovič**) o razvoju neprofitno-volonterskega sektorja v Sloveniji ter kritično razmišljanje (**Petra Stankoviča**) o Luhmanovi teoriji. Kvalitetna izboljšava tokratne izdaje, v primerjavi z zadnjimi številkami, je tudi

bistveno bogatejši recenzijski blok. Posebej opozarjamo na izčrpno recenzijo oz. predstavitev knjige "Priročnik ekonomske sociologije", ki ga je prispeval **Urban Vehovar**.

V objavljenih besedilih je močno opazna sled dogajanja na Slovenskem sociološkem srečanju 1997. Pravzaprav bi moral biti ta vtis še močnejši, vendar pa zaradi nedoumljivih razlogov nekteri nosilni nastopi niso doživeli ustrezne pisne ubeseditve. Slutimo lahko, da je pomanjkanje motivacije za objavo v povezavi z relativno nizkim ratingom revije v sistemu zbiranja "habilitacijskih točk". Zaradi tega z veseljem obveščamo vse potencialne pisce in seveda bralce, da so **Družboslovne razprave** od letos dalje uvrščene v podatkovno bazo **Sociological Abstracts**.

Ko smo pripravljali to številko, nas je dohitela in pretresla vest, da je umrl **prof. dr. Darko Bratina**, sociolog iz zamejske Gorice. Glede na svoje res številne zadolžitve, je vztrajno prispeval s svojim aktivnim delovanjem tudi v slovenski sociološki skupnosti. Na letošnjem Sociološkem srečanju v Portorožu je nastopil s premišljevanjem o manjšinskosti, v katerem je združil svoje osebne izkušnje in sodobna teoretska dognanja. Čeprav ne nastopa kot avtor, so v tej številki Družboslovnih razprav prisotne tudi njegove ideje.

Drago Kos